

Mincovne na Slovensku¹

V dejinách Slovenska zohrali mincovne významnú úlohu. Hoci najznámejšou a stále fungujúcou je mincovňa v Kremnici, dôležité postavenie mali v čase svojej existencie aj mincovne v Bratislave a Košiciach.

Kremnica mala už v období stredoveku a novoveku veľký ekonomický význam. Bola slobodným kráľovským banským a mincovým mestom. Bola známa nielen veľkou produkciou zlata ale aj mincovňou, ktorá bola založená pred viac ako šesť a pol storočiami. Razili sa v nej preslávené kremnické dukáty. Kremnica bola lídrom medzi banskými mestami na Slovensku.

Mincovňu v Kremnici založil kráľ Karol Róbert z Anjou 17. novembra 1328. Už rok po udelení privilégia začala mincovňa raziť strieborné groše. V roku 1335 sa v Kremnici razili tri druhy mincí: dukáty, groše a denáre. Odvtedy mala kremnická mincovňa najväčší podiel na produkcii mincí v Uhorsku. V niektorých časových obdobiach sa mince razili len v Kremnici. Napriek tomu, že kremnická mincovňa nepatrí k absolútne najstarším, jej výnimočnosť je v tom, že zo všetkých známych mincovní pracuje bez prestávky doteraz a najdlhšie.

Najbúrlivejší rozmach zaznamenala kremnická mincovňa v prvom storočí svojej činnosti. Ročne spracovala viac ako 1 500 kg zlata a vyrazilo sa v nej takmer 500 000 kusov dukátov a strieborných denárov a 12 miliónov grošov.

Dukáty sa v Kremnici razili viac ako štyri storočia. Dodnes zostali v povedomí ako „dobré kremnické dukáty“ – predstavovali stredoeurópsku menu, ktorá mala stálu hodnotu. Boli vysoko kvalitné a v Kremnici sa ich razili veľké množstvá, čím konkurovali dukátom, ktoré sa razili v iných uhorských mincovniach. Pod pojmom uhorský dukát sa doteraz chápe dukát, ktorý sa razil v Kremnici, nakoľko predstavoval zaručenú kvalitu.

¹ "Príspevok/výstup vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ"

Kremnické dukáty konkurovali ostatným nielen ich ikonografiou ale aj vyšším obsahom zlata. Kremnický dukát obsahoval 23 karátov a 9 grénov zlata, zatiaľ čo zahraničné dukáty mali aspoň o jeden grén menej. Tento vyšší obsah zlata v dukátoch „prežil“ až do obdobia panovania Jozefa II. Tento, v rámci unifikácie obeživa v celej monarchii rozhodol, aby sa obsah zlata v kremnických dukátoch znížil na úroveň dukátov, ktoré sa razili vo Viedni.

Každá mincovňa mala svoju značku, na základe ktorej sa dali identifikovať mince, ktoré boli v tej, ktorej mincovni vyrazené. Kremnická mincovňa mala značku K alebo C. Neskôr sa k tejto značke pridávala aj značka mincmajstra. Od roku 1767 sa na kremnické mince razila značka KB – podľa mincmajstra Bernharda Behaima. Mária Terézia rozhodla, že Viedeň bude mať značku A a Kremnica B. Obidve mincovne – aj vo Viedni aj v Kremnici mali veľký význam ale viedenská mincovňa bola nadradená kremnickej mincovni, nakoľko bola sídlom Hlavného mincového úradu.

Celé 14. storočie môžeme charakterizovať ako „zlatý vek“ Kremnice. Dukáty sa „exportovali“ vo veľkých množstvách do Florencie, Benátok, Rakúska, Nemecka, Holandska, Belgicka. Zlaté kremnické dukáty boli dôležitým príjmom kráľovskej pokladnice a pomáhali rozvoju uhorského zahraničného obchodu. Situácia sa zmenila v druhej polovici 15. storočia, kedy dochádza k úpadku, ktorý bol spôsobený novými náleziskami zlata v Amerike.

Od 18. storočia rentabilitu stredoslovenských baní nepriaznivo ovplyvňovali vysoké náklady na čerpanie banských vôd. Cisár Ferdinand 8. septembra 1841 udelil Kremnici právo vyraziť dedičnú štôľňu na brehu Hrona. Prvý krát sa štôľňa použila v roku 1899, kedy ňou odtiekla prvá voda do Hrona.

Kremnická mincovňa v podmienkach vzniku Československa

Na začiatku 20. storočia bola Kremnická mincovňa štátnou mincovňou Rakúsko – uhorskej monarchie. Do konca jej trvania razila obeživo, pamätné mince, medaily, odznaky, vyznamenania a iné. V októbri 1918 vznikla Československá republika ako nástupnícky štát bývalej monarchie. Bolo nevyhnutné vytvoriť vlastnú menovú sústavu. Vláda počítala s tým, že mince sa budú raziť v Kremnici. Avšak maďarské vedenie mincovne nevzalo na vedomie vznik Československa a naďalej sa razili uhorské mince zo železa. V novembri 1918 na príkaz Budapeštianskeho ministerstva financií boli odvezené z mincovne všetky zásoby drahých kovov a neskôr boli demontované všetky výrobné zariadenia a stroje a odvezené do Maďarska.

V polovici decembra 1918 obsadilo Kremnicu československé vojsko, ktoré zabránilo ďalšiemu rabovaniu mincovne. Mincovňu prebrali do správy predstaviteľa ČSR, na čele s dr. L. Medveckým. Avšak v mincovni prevzali len zdemolované priestory a zničený inventár. Čo nebolo odvezené, bolo zámerne poškodené aby nemohlo byť použité na razbu. Maďarská vláda stále čakala, že sa situácia znormalizuje a vývoj sa bude uberať tak, ako do roku 1918.

Československá štátna administratíva vymenovala nové vedenie mincovne a začali sa práce na jej obnove, tiež vzniklo hnutie za zachovanie mincovne v Kremnici. V roku 1920 sa začal nakupovať inventár pre chod všetkých výrobných činností v mincovni. Riaditeľom mincovne bol Ing. Demeter Petrovits. Pod jeho vedením sa razba v mincovni začala v roku 1921. Razili sa prvé československé dvadsaťhalierové mince podľa návrhu Otakara Španiela. Od tohto obdobia, sa celý objem mincovej razby tak Československa ako aj Slovenska uskutočňoval výlučne v Kremnici. Od tohto obdobia sa v Kremnickej mincovni nevyskytli žiadne vážnejšie problémy. Razia sa tu mince, ktoré majú vysokú umeleckú hodnotu a patria medzi najkvalitnejšie na svete.

Mincovne v Bratislave a v Košiciach

V 14. a 15. storočí pracovala ešte na Slovensku aj mincovňa v Košiciach. Košická mincovňa bola staršia ako kremnická, ale jej činnosť netrvala dlho. V 15. storočí si dal v nej raziť svoje mince Ján Jiskra, ktorý bol v tomto období faktický vládca Slovenska.

Činnosť košickej mincovne sa nakrátko obnovila v 20. rokoch 17. storočia, kedy sa v Uhorsku objavila nová vlna inflácie.

Košická mincovňa plnila úlohu zásobovateľa trhu spravidla znehodnoteným obeživom.

Začiatkom 18. storočia sa razili v košickej mincovni tzv. Rakócziho libertáše.

V 16., 17. a začiatkom 18. storočia mincovne v Košiciach a v Prešporoku dopĺňali produkciu kremnickej mincovne, boli výpomocnými zariadeniami hlavnej uhorskej mincovne, ktorá za normálnych okolností stačila kryť potreby štátnej finančnej správy. Mince sa razili z vlastných kovov, ale aj zo zlomkového zlata a striebra, z domácich mincí stiahnutých z obehu alebo z cudzích platidiel, najmä z holandských guldinierov a zo zlatých ruských rubľov.

Aj keď bol Prešporok bol do roku 1848 hlavným mestom Uhorska, v mincovej činnosti nebol až taký významný. Panovníci si vždy na mesto spomenuli len vtedy, keď bolo treba vyraziť veľké množstvo peňazí. Súviselo to s výhodnou polohou mesta a s tým, že dosť

často sa Prešporok stával miestom bojového stretu uhorských, českých či nemeckých vojsk. Ulúpenie vyrazených mincí spolu so zásobami drahého kovu, s razidlami, ako aj zajatie razičov bola dobrá korisť pre nepriateľa a nenahraditeľná strata pre panovníka.

S razbou denárov sa stretávame v Bratislave za panovania kráľa Štefana v roku 1013 – 1015. Jedna z mincí, ktorá bola vyrazená v Bratislave, bola nájdená na švédskom ostrove Gotland v roku 1939. Na jej prednej strane bol nápis S/TE/PHANVS REX a na rubovej strane PRESLAVVA CIV. Nález dokladuje obchodné vzťahy medzi Vikingami a Uhorskom. Za luxusné predmety a zbrane sa platilo razeným kovom – mincami a keďže ich bolo treba veľa, razili sa aj v Bratislave.

Ďalšia razba mincí v Bratislave sa datuje do obdobia vlády kráľa Šalamúna na začiatku druhej polovice 11. storočia. Ten zvýšené výdavky na boj proti vojvodovi Gejzovi riešil razbou veľkého množstva mincí. V 13. storočí sa v meste dostali do obehu viedenské fenigy. Obsahovali až 73 percent striebra, preto ich bratislavské obyvateľstvo, ale hlavne obchodníci požívali radšej, ako inflačné uhorské razby. O ich obľúbenosti svedčí fakt, že v komorných knihách mesta sú záznamy o platbách vo fenigoch.

Pre razbu mincí v tomto období bola prvoradá bezpečnosť lokality a takým miestom mohol byť hrad. Mincovníctvu sa venovali mobilní raziči. Mincový kov – striebro obstarávali buď kúpou, alebo sťahovali z obehu cudzie či poškodené mince. Cudzie mince sa do mesta dostávali prostredníctvom kupcov.

Bratislavské mincovníctvo môžeme rozdeliť do troch období.

Prvé obdobie – razba mincí, zvaných kvartingy (štvrt'denáre), od udelenia privilégii kráľovnou Máriou v roku 1384 a kráľom Žigmundom v r. 1430 – 1531. V období vlády kráľa Žigmunda, sídlila mincovňa v dnešnej Starej radnici.

Žigmund udelením mincových privilégii mestu, sledoval nielen finančný výnos, ale chcel sa zavďačiť za pomoc mesta v boji proti husitom. Najvýznamnejšie je jeho mincové privilégium zo 6. marca 1430, v ktorom povolil mestu raziť drobné strieborné mince – kvartingy. Kráľ, ako aj mesto, vystupovali ako spolupodnikatelia, podieľali sa tak na zisku, ako aj na strate. Na výstavbu mincovne poskytol panovník 1200 dukátov a takou istou sumou prispelo aj mesto. Panovník v privilégii uvádza aj zloženie mincového kovu. Kvartingy sa razili z dvojlátového striebra, teda obsahovali 1/8 striebra a 7/8 medi. Na lícnej strane mince bol dvojramenný kríž a na rubovej strane kráľovská koruna.

Podľa prvého privilégia sa v Bratislave mohli raziť len kvartingy – jedna z najmenších mincí. Podľa rozšíreného privilégia z 23. júna 1430 už mesto mohlo raziť všetky druhy mincí, podobne, ako v iných mincovniach. Najdôležitejšia však ostávala do roku 1435

razba kvartingov, ktorá prinášala kráľovi najväčší zisk. Tlak panovníka na výnos mincovne bol taký veľký, že sa mincovňa musela uchýliť k podvodným praktikám. Znižovala sa napríklad rýdzosť striebra, čo sa v odbornej terminológii nazýva: „mincová utópia kráľa Žigmunda“.

Ako dokazujú archeologické nálezy, po smrti Mateja Korvína sa mincovňa presťahovala do vyhovujúcejšej budovy po zaniknutej Akademii Istropolitana.

V 16. storočí už mincovňa nebola veľmi úspešná. Mali na to vplyv nielen politické udalosti, ale aj zhoršená kvalita mincí. V roku 1524 sa razili nekvalitné mince pod vedením cudzincov Jakuba Fischera a Mikuláša Pittiho. Preto Alexej Thurzo ďalšie mincovanie zakázal. Po bitke pri Moháči v roku 1530 sa do Bratislavy presťahovala budínska mincovňa. Svoju činnosť však ukončila už o rok, teda v roku 1531. Dôvodom boli machinácie so striebrom a odchýlenie sa od noriem, stanovených panovníkom.

Druhé obdobie, roky 1623 – 1624 - bolo érou inflačných razieb. Politická a ekonomická situácia v Uhorsku, a aj v Bratislave bola veľmi nestála. Obrana pred Turkmi, a neustále protihabsburské povstania potrebovali veľké sumy peňazí, takže veľké mince, ako napríklad toliare a ich násobky, takmer zmizli z obehu. Prejavoval sa tiež nedostatok drobných mincí. Preto vtedajší panovník Ferdinand II. hľadal dodatočné možnosti na zvýšenie príjmov štátnej kasy. Jednou z ciest bolo rozšírenie príjmov z mincového regálu, teda z udelenia práva raziť mince. Mincový regál udelil a bolo treba otvoriť novú mincovňu.

Na základe dekrétu panovníka zo dňa 9. marca 1623 mala Uhorská komora navrhnúť sídlo na zriadenie mincovne. Navrhla, aby ním bola Bratislava možno aj preto, že tu už mincovňa kedysi bola a panovník tento návrh prijal. 12. mája 1623 bol za mincmajstra vymenovaný Matej Fellner. Mincovňa v Kremnici mala raziť veľké mince – toliare a drobné mince, teda denáre a groše, sa mali raziť v bratislavskej mincovni. Ďalší patent z 2. augusta ustanovil, že sa v Bratislave budú raziť denáre o rýdzosti 3,5 lótu, ako aj groše. Neskôršie, na základe iného cisárskeho patentu sa mali v Bratislave raziť aj ríšske toliare pod značkou B-Z. Cisárskym patentom sa určila aj ikonografia mincí. Na jednej strane mal byť uhorský znak s mincovou značkou P-P a na druhej strane Madona s Ježiškom. Uhorská komora zabezpečila pre mincovňu budovu, ktorú získala po nebohom Jánovi Kerekešovi. Zrejme ide o terajšiu budovu Univerzitnej knižnice. O mincový kov sa starali kráľovskí úradníci, alebo ním poverené osoby. Potrebné drevené uhlie získala Uhorská komora z lesov Pavla Pálffyho.

Rôzni „podnikatelia“ sa snažili získať od panovníka súhlas na prenájom mincovne a následne získať čo najvyšší profit pre seba. Dobré zarobiť sa dalo najmä na razbe drobných mincí - denárov a grošov. Potvrdilo sa, že bez prísnej kontroly vedie nadmerná

snaha o ziskovosť ku krachu. To sú dôvody, prečo bratislavská mincovňa v 17. storočí tak skoro zanikla. Prenájom získalo konzorcium súkromných podnikateľov - židovských obchodníkov. Do konca roka 1623 sa dodržiavala rýdzosť a hmotnosť mincí, lebo nad správnosťou dodržiavania patentu prísne dbal dozor Kráľovskej pokladnice. Nešťastím pre panovníka a pre Uhorsko bolo prenajatie mincovne na dobu jedného roka Baltazárovi Zwirnerovi, ktorý bol známou osobnosťou z mincovní v Čechách, na Morave, v Sliezsku i v Rakúsku. Začal raziť veľké množstvo mincí, predovšetkým denárov a grošov nízkej rýdzosti a hmotnosti. Na upozornenia, že obiehajú znehodnotené mince, nedbal. Nakoľko sa sťažovali aj oficiálne authority, dňa 29. júla 1624 nariadil cisár Baltazára Zwirnera zatknúť a odňal mu prenajímacie práva. V septembri 1624 sa s razbou mincí v Bratislave prestalo.

Tretie obdobie, ktoré zahŕňa roky 1674 až 1722, je zlatým obdobím bratislavského mincovníctva. Počas, zhruba päťdesiatich rokov, bola svojím významom i rozsahom razby bratislavská mincovňa na druhom mieste za kremnickou mincovňou. V roku 1674, sa začali raziť 15-grajciarové mince, aby sa nahradil akútny nedostatok drobných mincí v monarchii, ohrozovanej v tých časoch tureckým nebezpečenstvom. Hlavným mincovým majstrom bol Juraj Cetto, ktorému sa čoskoro, napriek rôznym problémom, podarilo zriadiť mincovňu v priestoroch dnešnej Univerzitnej knižnice na konci Michalskej ulice. Na adaptáciu budovy poskytol Leopold I. viac ako 5.000 zlatých a na strojné vybavenie ďalších 3000 zlatých. Mincovňa mala sedem strojov, z toho dva na razbu zlatých mincí. Kovy sa tavili a upravovali v Podhradí, kde bola štátna zvonárska a delolejárska dielňa. Bratislavskú mincovňu riadila mincovňa vo Viedni.

Bratislavský mincový majster Juraj Cetto bol šikovný a mal podiel na zisku. Neskôr ho obvinili, že spreneveril niekoľko tisíc zlatých a nevedol správne účtovníctvo. Onedlho zbavili Juraja Cettu funkcie a činnosť bratislavskej mincovne sa zastavila.

Z tohto najvýznamnejšieho obdobia bratislavského mincovníctva sa z niektorých rokov nezachovali žiadne mince.

Na takmer definitívnom zastavení razby mincí v Bratislave v roku 1722 sa podpísal havarijný stav budovy na Michalskej ulici. Okrem toho cisársky dvor mal záujem stabilizovať rakúsku menu, čo znamenalo, že naďalej už nebolo treba raziť veľké množstvá nových mincí a teda nebolo treba ani veľa mincovní. Kapacitné možnosti, ako aj technický stav existujúcich mincovní v Rakúskej monarchii na čele s Kremnicou, bol dostatočný aj na zvládnutie nárazových situácií.

Zoznam použitej literatúry:

1. Hlinka, J., et al.: Peniaze v našich dejinách. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1976.
2. Chlapovič, G.: Kremnická mincovňa. 1. vyd. Nitra: Nadácia Antona Točíka, 2000.
3. Kazimír, Š. - Hlinka, J.: Kremnická mincovňa. 1. vyd. Kremnica: Štátna mincovňa, 1978.
4. Šula, J.: Budování československé měny po první světové válce. 1. vyd. Hradec Králové: ČNS, 1979.